

STUDIA IURIDICA MONTENEGRINA

ČASOPIS STUDIA IURIDICA MONTENEGRINA

Glavni i odgovorni urednik prof. dr Zoran Stojanović
(Editor-in-Chief)

Redakcija prof. dr Zoran Stojanović (Podgorica)
(Editorial Board) prof. dr Olivera Vučić (Beograd)
prof. dr Vilim Bouček (Zagreb)
prof. dr Slobodan Panov (Beograd)
prof. dr Marko Petrak (Zagreb)
prof. dr Davorin Lapaš (Zagreb)
prof. dr Marija Karanikić Mirić (Beograd)

Izdavački savjet akademik Dragan K. Vukčević, predsjednik
(Editorial Council) akademik Đorđije Borozan
akademik Viljem V. Smirnov
prof. dr em. Mihajlo Dika
prof. dr Budimir P. Košutić
prof. dr Miodrag Orlić

Sekretar mr Andrej Bracanović
(Secretary of Editorial Board)

Priprema za štampu Bojan R. Popović
Prepress Medeon, Podgorica

Izdavač FPN UDG
Publisher Ul. Oktoih br. 1
Podgorica
e-mail: sim@udg.edu.me
web: <http://studiaiuridica.me/>

Časopis izlazi dva puta godišnje

SADRŽAJ

ČLANCI:

RODOLJUB ETINSKI

Slučaj Renckhoff i preoblikovanje neprofitnog korišćenja interneta . . . /7/

SLOBODAN I. PANOV

Porodični zakoni Crne Gore i Srbije: skica komparativne analize . . . /31/

MARKO PETRAK

Kodificiranost građanskog prava u Jugoistočnoj Europi —
pouke za Crnu Goru /51/

JELENA ĐURIŠIĆ

Krivično djelo proganjanje u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore . . /89/

BOJAN BOŽOVIĆ

Međunarodna nadležnost za online potrošačke ugovore
u Evropskom međunarodnom privatnom pravu /103/

PRIKAZI:

ANDREJ BRACANOVIĆ

Bart Wauters and Marco de Benito,
The History of Law in Europe: An Introduction /117/

IZ PRAVNE ISTORIJE

Slučaj izricanja smrtne kazne strijeljanjem iz 1853. godine /123/

IN MEMORIAM

Akademik Slobodan Perović (1932–2019) (Akademik Zoran Rašović). . /131/

Porodični zakoni Crne Gore i Srbije: Skica komparativne analize

U ovom radu autor vrši komparativnu analizu Porodičnog zakona Crne Gore i Porodičnog zakona Srbije. U delu ove kompleksne komparacije koji je tema ovog rada vrši se analiza sličnosti i razlika u sferi braka, tj. u sferi uslova za pravnu perfekciju braka.

Cljučne reči: Crna Gora, Srbija: Porodični zakon, komparacija, brak

1. Smisao komparacije

Jedna od osnovnih supstancijalnih i metodoloških pretpostavki/karakteristika ove teme i ovog rada jeste „greh odvažne sažetosti“, kako bi to sjajno rekla Branka Krilović — teoretičarka pozorišta. Sažetost, nužnost i neminovnost talenta apstrahovanja¹ — razlikovanja bitnog od nevažnog, jeste imperativna zbog samog opsega, bezobalnosti teme koju odlikuje naučni panoptikum. Poređenje dva zakonska teksta, sumaruma svih porodično-pravnih ustanova u pravnom sistemu, nužno implicira navedenu karakteristiku ovog teksta. I minimalna ambicioznost komparativne analize, čak i samo jedne od porodično-pravnih ustanova, čeličnom dijalektikom doseže, ili može da dosegne do spomenute atribucije odvažne sažetosti. Analiza dva zakonska teksta, tim pre, vodi nužnosti sažetosti koja se može verbalizovati, posebno u radu nemonografskog tipa i zadatog kvantuma, kao marginalije ili kao skica za analizu. Kao što je forma spoljna vidljiva manifestacija suštine, epifanija suštastva, tako i priroda teme implicira stil, opseg, razmah pera naučnika.

Jedan odličan pesnik, sin našeg čuvenog profesora Porodičnog prava Marka Mladenovića, ima stih da je *tri² mera srazmere stvari*. Uo-

* Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, e mail: panov@ius.bg.ac.rs

¹ Pravo je deo duhovnosti, determinisan i umetnošću. *Mediala* koju su činili Leonid Šejka, Dado Đurić, Veličković, Ljuba Popović, Olja Ivanjicki... težila je univerzalnom duhu (a komparacija je deo metodološkog spektra univerzalnosti). Ova filozofija/logika Mediale korisna je i za pravo (recimo, za razlikovanje činjenica, kao materijalne stvari, od istine kao duhovne percepcije, mozaika i metafizike činjenica, informacija kao civilizacijskog suficita i istine kao civilizacijskog deficita).

² O broju tri; „Ljubav udvoje brzo hladni i prelazi u tugu. Zato se bezdetnost u Starom Zavetu smatra prokletstvom. Puna ljubav je u troje, tako je na zemlji zato što je tako i na nebu. Broj tri je značajan u svim tvorevinama Trojedinog

bičajena, očekivana reakcija netalemtovanog pravnika, tzv. pravnika zanatlije, ne i pravnika intelektualca, pravoslovca a ne pravoznalca — kako bi to rekao pravnik Jovan Sterija Popović, povodom navedenog stiha, jeste njena neprikladnost, nepotrebnost, nerefertentnost. Naravno da je evidentna netačnost, karikaturalnost takvog rezona. Pravo i književnost, posebno poezija, jesu u krugu iste uzvišene, aristokratske duhovnosti. Aristokratske, ne u političkom, klasnom, socijalnom smislu, nego u starogrčkom značenju aristosa kao oznake najboljeg, najetičnijeg, najistinitijeg, neporecivog... Metafizičnost najbolje poezije nas vodi ka sušastvu, ka esenciji bitka i života, dok dimenzionalno siromašna racionalnost može samo da „objasni“ površinu, prašinu ljudskog bića. U pojednostavljenoj, redukovanoj stilizaciji rečeno, duh poezije kao metafizike saznanja nam osvetljava polifone dimenzije istine (o svemu, pa i o pravu). Intelektualna, naučna „prokleta lepota“ prava jeste da se ta misterioznost, nepojmljivost pravnih instituta kao odraza individualno-kolektivne egzistencije, iskaže na jezički najprecizniji način. A preciznost izražavanja, kreacije, kontrole i evidencije višeznačnosti je temeljna osobina dobrog pesnika/književnika. Autori FGZ su pre pisanja zakona čitali Stendala da bi im stilizacija zakonskog teksta bila bliža savršenstvu ili odličnosti. Dakle, pesnički talenat je nužan, ne i dovoljan, uslov za pravnika koji je dika svoje profesije. Sledstveno tome, komparacija je nužna da bi se postigla srazmera stvari, da bi se sa razumnom merom-srazmerom, objasnio neki pravni institut. Istina o pravnom fenomenu ili životnom fenomenu ili događaju je moguća ako se neosiromašenom analizom, holizmom/sveobuhvatom svih referentnih/relevantnih supstanci sačini zgrada istine, misaona arhitektura koja ima svo bogatstvo referentnih elemenata koji su harmonično poređani u pripadajućem kvantumu. Srazmerno.

Misao čuvenog pravnika Hegela je da je i put do istine — istina³. Misaona dezorijentisanost nije ni pretpostavka/potencijal istina, a posebno nije sinonim istine. Komparacija jeste metod, stil i sadržaj misli koji nas vodi neporecivosti tvrdnje⁴, svetlo koje nas vodi istini. Komparacija bogati naša saznanja, komparacija nas vodi bogatstvu

Tvorca“, vid. Sveti vladika Nikolaj, Kasijana-nauka o hrišćanskom poimanju ljubavi, Kragujevac, 2017, 33.

³ Bog je ljubav i istina. Istina označava Onog koji je uvek isti. „Ja sam onaj koji jesam“ (Mojs. 3,14). „Ljubav i istina su nerazdvojni“, vid. Sveti vladika Nikolaj, Kasijana-nauka o hrišćanskom poimanju ljubavi, Kragujevac, 2017, 29, 42. „U Bogu nema promene“ (Jak. 1,17). Vrlina je bezpauzna i bez promene (na primer, krotost je nepokretno stanje duše, koje se ne menja i kad sluša poniženja i kad sluša pohvale (krotki će naslediti zemlju — Mt 5,5), vid. Sveti Jovan Lestvičnik, Lestvica, Hilandar, Sveta Gora Atonska, 2003, 81.

⁴ Jedan od najboljih refleksivnih pesnika Momčilo Nastasijević pevao je da istina nije reč, već melodija reči. Reč tvrdnja solidno ilustruje ovu pesnikovu refleksiju, jer reč tvrdnja očigledno sadrži metafizičku notu nemeke nepromenljivosti, okamenjenosti, petrificiranosti istine kao takve. Istina nije samo racionalni kategorijalni aparat sadržan u reči, nego i metafizička dimenzija koja bogati saznavanje i vrednosti utvrđene neporecivosti — istine.

slojeva istine, komparacija naša saznanja čini apodiktičnim, provere-
nim u ne samo izolovanoj analizi, uvek suspektnoj *samospoznaji*, već
analizi koja treba da izdrži i dovede do neosporive istinitosti supstan-
cijalne i kvantumsko dobro atributivne. Komparacija vodi sigurnijoj
evidenciji suštastvenih i kvantitativnih atribucija pojma/ustanove.

Metod sazna(va)nja je samo pretpostavka/mogućnost istine, nu-
žan, ne i dovoljan uslov istine. Metod, uzgred rečeno, dominantno
ima kakvoću racionalnog, metod je, najčešće, inter-subjektivan, sa
konotacijom kolektivnog vlasništva i kolektivne pripadnosti. Istina,
uzgred i vrlo površno konstatovano, ima kakvoću racionalnog a na-
dasve metafizičkog, sa prevashodstvom autorske/spisateljske indivi-
dualnosti/originalnog pečata ličnosti tragaoca za istinom. Vrlina, u
našem razumevanju, nije demokratskog porekla (Istorija uči da broj-
nost mislilaca, tačnije, „mislilaca“ nije garant niti signal istine. Nije
narod na referendumu odlučio da je tačan heliocentrični, a ne geo-
centrični sistem, niti je kolektiv/većina konstatovala zakon gravitaci-
je. Njogoš peva: Pokoljenja djelu sude *što je čije daju svjema*). Vrlina,
kao i istina, nije demokratskog, već aristokratskog porekla, prosvet-
ljena spoznaja pojedinca. Metod je važan, ali nije svemoguć. Metod
istraživanja, metod saznavanja nije panaceja, nije svemoćni lek koji
garantuje svetlost istine. Moguće je i da tačan metod, sa deficitarnim
intelektualnim talentom pisca, dovede do nigdine.

Sve te prednosti komparacije su bogatije i opsežnije ako je i kom-
paracija bogatija i opsežnija. Načelno rečeno, što se poredi više poj-
mova/instituta istina je sjajnija i uzvišenija. Stoga je, uz svetost broja
tri, pesnikova istina da je, čini nam se — minimum za tačno/tačnije
poređenje ako se evidentira sličnost i razlika ustanova tri porodično-
pravna sistema. Slažemo se. Istina bi bila uzvišenija, napor i zadovolj-
stvo autora analize veće, ako bi se poredile ustanove u tri porodično-
pravna sistema. Uzgred, taj metodološki okvir primenili smo u našem
udžbeniku *Porodično pravo*, gde je u jednoj dimenziji komparacije dat
prikaz regulisanja porodično-pravnih instituta u tri pravna sistema: u
porodičnim zakonima Srbije, Crne Gore i Republike Srpske. Mi će-
mo iz brojnih razloga, što službene prirode koje se odnose na zada-
ti obim autorskog teksta, što zbog zdravstvenih razloga (rad pišemo
između dva boravka u Urgentnom centru, u vreme pendencije odlu-
ke lekara o važnoj medicinskoj intervenciji), revidirati ovu pesničku
istinu o komparaciji i porediti samo dva zakonska teksta: Porodični
zakon Srbije i Porodični zakon Crne Gore. Pokušaćemo da uporedi-
mo dva zakonska teksta trodimenzionalnom/trovrskom analizom:
skicom o strukturi zakonskih tekstova, saznanjem o stilu zakonopi-
sca, stepenu njegove uspešnosti u smislenoj i preciznoj stilizaciji, i či-
ni nam se, poređenjem u najvažnijoj dimenziji, evidenciji istovetno-
sti, sličnosti i različitosti u regulisanju sadržaja porodično-pravnih
instituta. Opet, zbog pomenutog faktora redukcije, poredićemo samo
najvažnije pravne institute u Porodičnom zakonu Crne Gore i Srbije.

Prethodno smo kazali autorovu nameru da se komparacija Poro-
dičnog zakona Crne Gore i Srbije, u opsegu skice, učini u tri ravni,

u tri dimenzije. Uporedili bismo ove zakone u tri ravni: u komparaciji strukture, komparaciji stila/jezika i komparacije sadržaja.

Sledstveno vekovnom opstajavanju razumevanja Porodičnog prava, pa i strukture Porodičnog zakona, kao trihotomije⁵, upoređićemo najvažnije porodično-pravne ustanove u sferi Bračnog prava, Roditeljskog i Usvojeničkog/Starateljskog prava.

Ovaj rad smatramo prvim delom, te saznajno intrigantne, plodonosne analize. Dakle, počinjemo analizu poređenjem uslova za pravnu perfekciju braka.

2. Bračno pravo

2.1. Pojam braka

Oba zakona brak definišu kao zakonom uređenu zajednicu života, s tim da crnogorski zakon najpre navodi da je to zajednica života muškarca i žene⁶, dok srpski zakon ima samo džentlmensku definiciju, pa dami daje prednost navodeći da je to zajednica života žene i muškarca. Ova „džentlmenska“ definicija je retka, nedominantna u evropskom uporednom pravu⁷. Definisani kvantum rada nalaže odsustvo kompleksnije analize relacije džentlmenstva i načela ravnopravnosti polova, načela koje se snažno, detaljno i ne uvek precizno i tačno, akcentuje u životu i orkestriranoj interpretaciji u pravu. Načelo ravnopravnosti, samom semantikom reči *načelo*, određuje da je ta misao *na čelu* kolone/spiska argumenata. Osim semantike i pravni rezon govori da jedno od osnovnih načela pravnog sistema ima nespornu prednost u odnosu na, ne načelo, ne pravni stil argumentovanja, već manir džentlmenstva.⁸

⁵ Vid. Marko Mladenović, Porodično pravo, Beograd 1981, 17.

⁶ Posle definicije braka u čl. 3 PZ CG, sledi drugačiji redosled u čl. 16.

⁷ Švedsko pravo ima takvu definiciju. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih u Sloveniji ima nedžentlmensku definiciju, ali se de lege ferenda predlaže tranzicija ka džentlmenstvu, vid. K. Zupančič, B. Novak, V. Žnidaršič-Skubic, M. Končina — Peternel, Reforma družinskoga prava, Ljubljana 2005, 18 i 125. Rusko pravo, čl. 12 Porodičnog kodeksa, brak razume kao uzajamno dobrovoljnu saglasnost muškarca i žene da zaključe brak, vid. Александра Матвеевна Нечаева, Семейное право, Российская академия наук, Москва 2010, 53. O istom shvatanju braka kao saveza muškarca i žene koji proizvodi pravna dejstva u cilju sazdanja porodice, vid. Светлана Александровна Муратова, Семейное право, Москва, 2009, 68. U klasičnoj definiciji braka, brak je *voluntary union for life of one man and one women*, vid. P. M. Bromley, Family Law, London 1971, 12.

⁸ Manir džentlmenstva može da ima svoju plemenitu i opravdanu primenu prilikom razjašnjenja pravnog vakuma u pitanju koga od supružnika/bračnih drugova matičar, odnosno odbornik skupštine opštine prema čl. 36 st. 2 PZ Crne Gore, prvo pita o tome da li želi da zaključi brak. Na predavanjima smo objavljivali malo detaljnije zašto princip da „dame imaju prednost“ nije uvek u korist dama. Recimo, prilikom ulaska u lift koji nije izvesno savršeno ispravan. Ili, prilikom prednosti kod prvog ulaska u neku neizvesnu/neprijatnu situaciju/ambijent/atmosferu. I manir pomoći dami u nevolji može da bude delikatan i ne

O neslučajnosti ovakvog redosleda, već o vrednosnoj, promišljenoj, konsekvantno sprovedenoj zamisli zakonopisca govori i činjenica da i kod definicije vanbračne zajednice postoji navedeni polni redosled supružnika (videti član 12 PZ CG i čl. 4 st. 1. PZ Srbije).

Tačnu, harmoničnu sintezu džentlmenstva i ravnopravnosti polova poznaje Porodični zakon Republike Srpske, koji najpre u redosledu supružnika pominje ženu, a u narednim članovima zakona najpre pominje muškarca, et cetera.

Osim ove razlike, oba zakona imaju tradicionalno pogrešnu, uobičajeno netalemtovanu definiciju braka kao zakonom uređene zajednice života...Tim segmentom u definiciji se ne ističe posebnost braka u odnosu na druge fenomene koji su, takođe, zakonom uređene zajednice života. Na primer, i navijači/učesnici sportske priredbe, gledaoci, kao zakonska kategorija, su takođe tema/*junaci* zakona (o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama). Isto tako, i grupa studenata na predavanjima ili vežbama su odgovarajućim zakonom regulisana zajednica intelektualnog/studentskog života. Razlika je samo što je u ova dva primera implicitan plural, a kod braka je dozvoljena subjektivna kompozicija singularnog muškarca i

na polzu dame. Sećamo se sledećeg istinitog događaja: nakon sednice na fakultetu, jednoj profesorki je pala tašna na pod i čitav sadržaj te *misterije* se učinio transparentnim. Meni je gen džentlmena nalagao da pomognem dami u nevolji, ali mi je u idućoj sekundi presudila spoznaja da je pravo umetnost argumentovanja, umetnost lociranja snage argumenata od *pianissimo* (vrlo tiho), *pianissimo possibile* (što je moguće tiše) do *fortissimo* (vrlo jako), da pobeđničku snagu ima princip očuvanja intime ženske tašne, izbegavanja uzrokovanja neprijatnosti dami usled nekog delikatnog elementa u sadržini tašne. Isti stil smatramo podobnim i kod činodejstvovanja službenog lica prilikom zaključenja braka. Prvo bi trebalo da bude pitan o saglasnosti za zaključenje braka muškarac: njegov eventualno negativan odgovor bi dao priliku dami da i ona učini željeni ili neželjeni „reciprocitet“ i smanji neprijatnost, da očuva „dostojanstvo“. Mada, sa pravno-formalnog aspekta, jedna, početna nesaglasnost isključuje potrebu da se pita drugi supružnik, pravno/materijalni rezon (npr. pitanje naknade štete za troškove svadbe) govori drugačije. Ako bi muškarac dao saglasnost za zaključenje braka, a žena izrekla nesaglasnost za brak, onda bi muškarac bio u neprijatnoj poziciji, što je, ipak, neka socijalna konvencija, dominantan rezon da je neprijatnost manje neprijatna za muškarca (zanimljivo je pitanje da li je muškarac psihički pogodniji, „jači“ da izdrži taj duševni bol/neprijatnost. Konkretni slučajevi potvrđuju netačnost stava/predrasude da je muškarac fizički jači: novine 15. avgusta informišu o dvometarskom muškarcu koji plačno moli suprugu vrlo niskog rasta da ga ne tuče metlom).

Intonacija člana 16 PZ CG govori da će žena biti prvopitani subjekt zaključenja braka („brak se sklapa saglasnošću volja žene i muškarca...“). Dok čl. 3 st. 2 PZ Srbije ne definiše redosled pitanja o saglasnosti izjave volje za zaključenje braka (brak se sklapa slobodnim pristankom budućih supružnika), PZ Crne Gore u ovom procesnom detalju netačno/neopravdano prednost daje ženi. Smatramo da čl. 3 PZ CG (da se brak zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene) ne demantuje našu prethodno kazanu tvrdnju. Argument ovom stavu jeste lociranost čl. 3 u uvodnom delu zakona, u domen osnovnih odredbi, dok je član 16 PZ CG lociran u referentni, nedeklarativni već pravno neposredno dejstvujući deo zakona koji reguliše postupak zaključenja braka.

singularne žene. Sa intelektualnog/naučno ambicioznog/tačnog rezona, brak je i dalje u svom suštastvu, zbog numinozuma (neiskazive misterioznosti) čoveka, žene i muškarca teško saznatljiv. Ne postoji formula za spoznaju izbora partnera, ne postoji formula vekovečito radosnog bračnog života. U ovakvoj zakonskoj definiciji braka nesporna je netaleantovana, netačna, nepodobna administrativna stilizacija.⁹

Evidentiramo još jednu specifičnost, diferentnost regula u crnogorskom i srpskom pravu. U PZ CG i u uvodnom delu, u delu osnovnih, načelnih odredaba (čl. 3) i u delu koji je referentan za zaključenje braka (čl. 15 i čl. 16) se kao bračni subjekti navode muškarac i žena. Suptilna, i ne samo suptilna, razlika postoji u PZ Srbije koji u delu zakona koji sadrži osnovne, načelne odredbe pominje ženu i muškarca kao bračne subjekte, dok u *specialis* delu zakona reguliše da brak zaključuju dva lica *različitog* pola (čl. 15). Različitost polova se pominje i kao naziv iznad člana 31, kao uslov da brak ne bude poništen. Iako je ova jezička distinkcija suptilne, prividno nevažne prirode, i ako ova tema može da bude tema ne samo jedne monografije, ovom prilikom samo ukazujemo na različitost i semantike i pravnih posledica uslova važnosti braka iskazane kao različitost polova ili kao suprotnost polova. Imajući na umu modernu konstrukciju o paleti, bogatom repertoaru polnih identiteta, brak ima različito pravno finale ako postoji različitost a ne postoji suprotnost polova. Mislimo na vjekovima dominantnu iskustvenu prijatnu konotaciju suprotnosti¹⁰ koja teži radosnoj lirskoj integraciji.¹¹

Još jedna nesavršenost: termin sklapanje braka ima neizbežnu automehaničarsku konotaciju (sklapanje motora) ili militarnu konotaciju (sklapanje i rasklapanje puške) za odrasle, a u dečjoj sferi asocijacija su lego kocke. Povrh toga, u građanskopravnoj sferi, na šta upućuje ugovorna komponenta/priroda braka uobičajen je termin zaključenja a ne sklapanja ugovora (vid. čl. 19 Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore; čl. 26 ZOO Srbije, čl. 170 Nacrta Građanskog zakonika Republike Srbije). Ako misao učinimo nužno konsekventnom, uz disciplinovanu logičku dijalektiku, terminu sklapanje braka prirodni

⁹ O dubljoj i višoj spoznaji i suptilnijoj terminologiji, o razlikovanju braka kao zajednice života i kao svete tajne, braka duhovnosti i svetovnosti, braka kao blazirane statike i braka pregnuća vrlini, braka eshatologije i braka provizorijuma, braka ljubavi i braka ljudskih prava, vid. Slobodan I. Panov, Duhovni i svetovni brak u Srbiji, Beograd 2013, str. 285–347.

¹⁰ Suprotnost, a ne različitost, daje varnicu energetske kreacije (novog života ili života).

¹¹ Drugom prilikom govorićemo i o semantici bračnih subjekata. PZ CG i PZS termin bračni drug zamenili su terminom supružnika. Razlog ove terminološke izmene je u predrasudi o ideološkoj konotaciji prethodnog termina. Podsećamo da je jedan od najuglednijih profesora u Kraljevini Jugoslaviji, prof. dr Živojin Perić, koji je emigrirao u Švajcarsku kada je ta ideologija stupila na istorijsku scenu u svojim radovima koristio termin *bračni drug*. U Bračnim pravilima Srpske pravoslavne crkve (čl. 16, 17, 69...) se koristi ovaj termin, iako je očigledna distanca istorijske Crkve prema toj ideologiji. Termin drugarstva je važan radostan element egzistencije...

saveznik/antinom, kada brak prestaje, jeste termin *rasklapanje* braka. Bojeći se optužbi za plagijat, ovo nije moja misao, iako ih je bilo puno originalnih i sa još nekim atributima. Priznajem da sam za ovu narodnu logiku čuo u Urgentnom centru leta 2019. od „kolege-pacijenta“. Često, uvek a i češće, misao tzv. vrhunskih intelektualaca, u sličnoj jezičkoj matrici a istoj suštinskoj ravni, već postoji u umnom folkloru naroda, kod kolektivnog intelektualca (Gramši). Anre Malro, čuveni i neobičan francuski intelektualac, ministar kulture u De Golovoj vladi, je na molbu da pomogne Borisu Suvarinu/ tj. Lifšicu protiv sovjetske vlasti (vid. Boris Souvarine, Staljin, Zagreb, 1989, 5) odgovorio isto kao i seljak sa juga Srbije devedestih godina 20. stoleća tada opozicionom političaru: pomoći ću kad pobedite.

Dakle, veseli saznanje da terminu sklapanje braka dijalektički nužno odgovara *veseli/smešni* termin/antinom — rasklapanje braka. Novo nije automatski i bolje. U Zakonu o braku i porodičnim odnosima Srbije — ZBPOS (čl. 41...) koristio se termin *zaključenje* braka. Kandidujemo i termin nastanak braka, pa bi antinom bio vrlo prihvatljiv — prestanak (veseliji bi rekli nestanak braka). Recimo, član 3 PZ CG bi sasvim solidno zvučao i odražavao istinitu suštinu ako bi se napisalo da se brak zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da nastane brak...ili da su u braku...¹²

2.2. Uslovi za punovažnost braka

2.2.1. *Bračnost*. Bračnost je tradicionalno prvonavedena bračna smetnja, jer brak ne može da bude *sklopljen*¹³ ako je jedno lice već u braku. Monogamija¹⁴ je pravno/kulturološka pretpostavka ovoj normi. Ipak, razlika u stilizaciji postoji. Ovu situaciju reguliše čl. 47 PZ CG, odnosno čl. 33. PZ Srbije. Čitaoca upućujemo na sadržinu ovih članova, a mi ćemo analizirati razliku u stilizaciji i posledice ove različite dikcije. Prema zakonu Srbije, neće se poništiti novi brak, ako je raniji brak u međuvremenu prestao. Umesto sintagme raniji brak, trebalo bi precizirati/reći — neposredno prethodni brak, jer je moguće da je neko lice zaključilo dva ili više brakova pre ovde referentnog novog, kasnijeg braka. Dakle, raniji brak, osim singulara, u

¹² Kvalitet jezičkog stila oba zakonska teksta nije savršen, ali je nesporna bolja stilizacija (i kvalitetnija regulisanja) u PZ CG. O ovoj inspirativnoj temi pisaćemo u nekom sledećem radu.

¹³ Oba zakona koriste, po nama ne baš savršen izraz sklapanje braka koji ima (auto) mehaničarsku konotaciju, poreklo i polje primene. Pogodniji nam je termin koji govori o zaključenju braka, što je, povrh svega, i pravno podobniji termin usaglašen i sa obligacionopravnom terminologijom zaključenja ugovora i sa terminologijom ostalih odredaba u PZ: u čl. 301 st. 2 PZ CG se koristi termin zaključenje bračnog ugovora; odnosno u čl. 188 st. 2 PZ CG; u čl. 314 st. 2 PZ CG se „sačinjava“ ugovor članova porodične zajednice kojim regulišu svoje imovinske odnose; usvojenje se „zasniva“ prema čl. 135 PZ CG, odnosno čl. 88 PZ Srbije.

¹⁴ O relaciji na osnovu poliamorije, vid. tekst Elizabeth F. Emans Just monogamy?, u Brenda Hale, David Pearl, Elizabeth Cooke, Daniel Monk, The Family, Law & Society, cases & materials, Oxford New York 2009, 20 i dalje.

životu može da ima i plural (ako je, na primer, novi brak, kako kaže zakon, sklopljen 2019. godine, a prethodno su bili brakovi iz 2017. i 2018. godine, važeći ili nevažeći) i tada je situacija pravno kompleksnija, ali ne i komplikovanija jer se rešava po istoj formuli. Nije stilski i logički savršena formulacija u čl. 47 st. 3 PZ CG: *Neće se poništiti novi brak sklopljen za vrijeme trajanja ranijeg braka jednog od bračnih supružnika, ako je raniji brak prestao*. Ovakav način stilizacije neizostavno podrazumeva stanje konfuzije, stanje nemoguće dualnosti/oksimorona: da raniji brak i traje/postoji i da je prestao. Stoga je umetak/implant u PZ Srbije jezičkom preciznošću spasonosan za očuvanje smisla: da je raniji brak *u međuvremenu* prestao. Stav da se ta reč podrazumeva, pruža priliku da podsetimo na to da se bolje podrazumeva kada se izričito kaže.

PZ Srbije predviđa izuzetak da se neće poništiti kasniji brak ako je prethodno/u međuvremenu neposredno prethodni brak prestao. Prestao na bilo koji od zakonom predviđenih načina. Kratka analiza, upodobljena imperativnom obimu ovog članka, pokazuje različite pravne i nepravne posledice i stepen prihvatljivosti ove norme.

Priliku za detaljniju analizu ove norme pokazuje ovaj primer: lica A i B (bigamista) su u braku, a B-bigamista zaključi brak sa licem V. Poništava se kasniji brak lica B i V, osim ako je prethodni brak A — B prestao na bilo koji od zakonom definisanog načina.

Na primer:

a) Moguće je da brak A-B prestane nastupanjem pravnosnažnosti presude o razvodu u situaciji kada je B zaključio novi brak dok postupak za razvod nije završen pravnosnažnom presudom. Dakle, za vreme *pendencije*, čekanja pravnosnažnosti presude za razvod prethodnog braka. U ovom slučaju postoji najmanji osnov da se naglašava neetičnost konvalidacije novog braka. Proglašenje prvostepene presude referentnom je masovna greška i pojedinaca i medija.

Još jedan primer: ako je neposredno prethodni brak prestao razvodom, onda je moguće pretpostaviti činjenični korpus da je bračni subjekt neposredno prethodnog braka, lice A, podneo tužbu za razvod usled saznanja za implicitnu, formalizovanu preljubu ili saznanja za novi brak „svog“ bračnog „druga“. Pri ovakvoj činjeničnoj pretpostavci, konstatujemo da očuvanje validnosti kasnijeg braka pokazuje da to baš i nije moralno savršen rezon (čime se pokazuje trend modernog porodičnog prava da je etički kriterijum nevažan ili sve više descendentno *važan* u bračnoj sferi), a uzgred pokazuje i nekoherentnost bračno-pravnog sistema u Crnoj Gori. Zašto? Zato što čl. 40 PZ CG propisuje pravo i dužnost bračnih supružnika da jedan drugom budu vjerni, da se međusobno poštuju...Ovim pravnim detaljem, a podsećamo na naš stav da je detalj svedočanstvo, signal suštastva, ilustracija istine, pokazuje se da osnaženje, neponišćavanje kasnijeg braka govori o nesankcionisanosti učinjene i, u načelu, lako dokazive/neoborivo pretpostavljene pretpostavke preljube u braku. Situacija može, ali i ne mora, da bude drugačija kod sporazumnog razvoda braka. Dakle, neprimena materijalne, supstancijalne zakonske obaveze

vernosti biva nagrađena, favorizovana konvalidacijom braka preljubnika. Zanimljiva je moralna disciplina kada očekivanu kaštigu zamenjuje neočekivana, neosnovana nagrada konvalidacije.

b) Moguće je da je brak A-B prestao usled pravnosnažne presude o poništenju tog braka.

Ovaj brak može da bude poništen usled alternativne nesavesnosti, nesavesnosti lica A ili lica B (ili kumulativnom nesavesnošću A i B). Kada je poništenje braka lica A i B, nastalo usled nesavesnosti/krivice lica A, onda moralni razlog prigovora konvalidacije kasnijeg, „bigamnog“ ili bigamnog braka — po pravilu, skoro i ne postoji.

Ako lice A zna za uzrok ništavosti braka ili ga proizvede, onda osnov za moralni prigovor konvalidacije kasnijeg braka ne postoji ili skoro ne postoji. Nećemo ovom prilikom ulaziti u suptilniju analizu. Moguće je da je lice A, na primer, i samo bigamista (neko bi ovo sankcionisanje nazvao moralnom retorzijom, metaforički rečeno — pravno *stradanje* od vlastitog *greha*).

Za razliku od Zakona o nasleđivanju, zakonska stilizacija PZ CG i PZ Srbije ne pravi razliku da li je lice B — bigamista savestan ili nije. Recimo, taj prethodni brak može da prestane *skrivenim* ponašanjem bigamiste: falsifikovanjem dokaza o bračnom stanju ili sposobnosti za rasuđivanje ili o uzrastu ili o nepostojanju relevantnog srodstva ili učinjenom prinudom ili dovođenjem u zabludu. Recimo, ako bigamista uzrokuje razlog apsolutne ništavosti braka, onda takav prethodni brak treba da bude poništen jer deluje kogentna norma i stav/osećaj supružnika je pravno irelevantan. Kod apsolutne ništavosti prethodnog braka, ovaj izuzetak od načela bigamije deluje pravedno za savesno lice iz prethodnog braka. Kod relativne ništavosti prethodnog braka postupak se ne vodi po službenoj dužnosti, pa je moguće finale da neko od subjekata prethodnog braka ima različite interese i osećanja da li će koristiti pravo aktivne legitimacije.

v) Moguće je da je brak A-B prestao usled smrti/proglašenja nestalog lica umrlim. Moguće je da je nastupila smrt lica A ili lica B.

Razlika u regulama o bračnosti jeste i u specifikaciji u PZ CG kod prestanka braka smrću bigamiste — lica koje je istovremeno u dva braka (različite pravne sudbine-važeće i nevažeće).

Kratku analizu dajemo i u slučaju prestanka neposredno prethodnog braka smrću. Recimo, očekivana je, neiznenadjuća činjenična konstrukcija da lice A — supružnik iz prethodnog braka u koroti/pečalnosti krepa kada sazna da je lice B — *bigamista* u „novom“ braku sa licem V. Lice B postupa contra legem, ne primenjuje čl. 40 PZ CG i lice A, stoga, usled stresa, žalosti izgubi pravni i životni subjektivitet i brak prestane smrću tog lica. Teško je kod ovakvog činjeničnog stanja kvalifikovati moralno i pravno opravdanim finalom da se konvalidira/ da pravno pobeđuje kasniji brak. Dakle, pravo, javni poredak prihvata nevitešku, neplemenitu pobedu „novog bračnog para“ i gradnju harmonije i sreće novog bračnog dueta/ansambla na temelju smrti subjekta ranijeg braka, smrti koja može da bude uzrokovana neplemenitošću novih, aktuelnih bračnika. Ovo je zanimljiv

doprinos etičnosti, kao što je i zanimljiv doprinos istini propaganda da „vozač/autor Lolita ekspresa“ suicidalno dela baš kad je isključena kamera za sprečavanje/prevenciju suicida.¹⁵

Moguće je i da konvalidacija braka lica B-V nastupi usled smrti bigamiste-lica B. U pravu Srbije, to je uslov za perfektuiranu zakonsku posledicu, tj. dovoljno je samo da lice B umre i da se brak sa licem A ne smatra više pravno relevantnim, a da se istovremeno konvalidira, smatra jedino važećim brak ex lica B sa licem V. To znači nastupanje i naslednopravne posledice da je lice V, kao preživeli supružnik ostavioca/lje zakonski i nužni naslednik. Moramo da pomenemo i Zakon o nasleđivanju Srbije koji reguliše situaciju gubitka naslednog prava preživelog (znanstveni pleonazam jer naslednik mora da doživi momenat delacije) supružnika. Dakle, supružnik, iako je u trenutku delacije bio u braku sa ostaviocem, gubi nasledno pravo kada je:

— podneta tužba za razvod braka, a nakon delacije se dokaže njena osnovanost (što je u našem konceptu razvoda *lahkoća*/pravni pleonazam);

— brak poništen nakon delacije usled dokazane nesavesnosti preživelog supružnika koja je postojala u trenutku zaključenja braka;

— tokom pravno-formalno važećeg braka trajno prestala zajednica života krivicom *preživelog* supružnika ili sporazumno. Konkretizacija ovog uslova može da bude prilika za ozbiljnu stručnu polemiku i duele subjekata ostavinskog postupka.¹⁶

U PZ Crne Gore, regula o prestanku ranijeg braka usled smrti je drugačija. Norma PZ Crne Gore o ovom pitanju ima dve komponente. PZ CG u čl. 47 st. 3 sadrži, uz pomenutu razliku u stilizaciji, istu odredbu kao PZ Srbije: kasniji brak se neće poništiti ako je raniji brak prestao. PZ Crne Gore u čl. 47 st. 4 specifikuje situaciju koja nastaje usled smrti bigamiste, u našem primeru lica B. U slučaju smrti bigamiste, dakle, neće se poništiti kasniji brak ako je raniji brak poništen (diskutabilan je razlog ponavljanja ovog izuzetka) ili ako je novi brak trajao duže vreme, a supružnik iz ranijeg braka nije ništa preduzimao u cilju uspostavljanja bračne zajednice.

Ovu normu poznavao je i ZBPO Srbije (čl. 73 in fine). Smisao ovog izuzetka jeste u racionalnosti/smislenosti/etičnosti tranzicije fakticiteta u jurističku novu istinu. Nezainteresovanost, bezvoljnost, nemotivisanost, depresivnost, kapitulanstvo, neborbenost prethodnog bračnika, njegova očigledna distanca prema nekadašnjem bračniku — bigamisti. Svesni smo, u post-modernom stanju *duha*, svakako, deklarativnosti razlikovanja ličnosti i imovine. Ipak, ovaj pravni rezon vzdizanja faktičkog do pravnog, prisutan je i kod imovinsko-pravnih instituta. Na primer, kod zastarelosti, sticanja svojine održajem, kod konstituisanja i dekonstituisanja službenosti — zastare ili

¹⁵ Ima još slučajeva kada u tragičnim dešavanjima kamere ne rade i ulazna vrata su zaključana.

¹⁶ Detaljnije, v. Oliver Antić, *Nasledno pravo*, dvanaesto izdanje, Beograd, 2014, 152.

usucapio libertatis, u izvesnom smislu kod samopomoći ili kod pose-sornih sporova ...¹⁷ Ova norma ima uticaja na specifično definisanje suštine braka. Brak nije pravni institut koji omogućava apsolutnu radosnu sigurnost, podrazumevanu bezbrižnu *vekovječitost braka*. Brak može da prestane, uz ove specificirane uslove, kada je supružnik bigamiste apsolutno pasivan (zakon veli ako nije ništa preduzeo da uspostavi bračnu zajednicu). Dakle, uninija, čamotinja duha, smrt volje supružnika bigamiste, ishodovaće „kaštigom“, sankcijom da se takav brak defavorizuje u odnosu na brak sa bigamistinim *novoljubljenim* subjektom. Skrećemo pažnju na stilizaciju uslova da *zastari* prethodni, raniji brak: potrebno je da bračni supružnik iz ranijeg braka *duže vreme nije ništa*¹⁸ preduzima da bi *uspostavio bračnu zajednicu*.¹⁹

Ako je raniji supružnik bigamiste apsolutno pasivan, ako ništa ne preduzima, biće *sankcionisan*. Raniji supružnik bigamiste, pak, spasiće svoj brak ako je nešto preduzima za „spas svog braka“. Koji akt spasenja braka je dovoljan? Po nama, bilo koji akt, činjenje ili nečinjenje, dare, facere, non facere koji je preduzet u cilju uspostavljanja bračne zajednice. Recimo, davanje poklona koji ima etabliranu bračnu simboliku, romantičnu reminiscenciju tih bračnika. Primer činjenja bi moglo biti u slučaju kada se učini benevolentna konkludencija — pravljenje omiljene torte, poseta u bolnici, slanje sms poruke... Zanimljivo je naći primer za nečinjenje koje svedoči o *bračnoj nameri*, tj. nameri da se uspostavi bračna zajednica. Recimo, nedisllociranje, neizbacivanje stvari bigamiste koji se nalaze u stanu „tužnog supružnika bigamiste“ ili u zajedničkom stanu.

Možemo da primetimo još neke suptilnosti kod ove norme. Te suptilnosti, kao da favorizuju poziciju supružnika iz prethodnog braka. Recimo, prethodni supružnik umrlog bigamiste, po PZ CG, mora da preduzme nešto, bilo šta, da *uspostavi/ostvari* bračnu zajednicu. Na drugim relevantnim mestima (na primer, u čl. 17 gde se definiše cilj braka), pisac PZCG koristi sintagmu *ostvarivanje* zajednice života bračnika. Po svojoj zvučnosti (istina nije reč, već melodija reči), ostvarivanje zajednice života jeste glagol trajanja, nesvršeni glagol. Sintagma *uspostavljanje* bračne zajednice asocira na relevantnost/dovoljnost zajednice manjeg ranga i po intenzitetu sadržaja i po intenzitetu

¹⁷ Zastarelost (vid. Oliver Antić, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2008, 132...) ima dvostruki osnov: nezainteresovanost za sopstveno pravo i liberatorno, oslobađajuće dejstvo od nefunkcionalnog tereta, vid. Obren Stanković, Miodrag Orlić, *Stvarno pravo*, Beograd 1982, 52,54, 141, 298, 305.

¹⁸ Dva ili tri vrlo delikatna pravna akvarela u zakonskoj stilizaciji.

¹⁹ O elementima pojma zajednice života, teleološke supstancije braka pisali smo povodom jednog predmeta sa elementom inostranosti. Bez prethodnog uporišta u literaturi Porodičnog prava, pisali smo o pravno vrlo referentnom trenutku prestanka zajednice života (o nameri prestanka koja mora da bude objektivizovana, a ne mora da bude objektivna, opravdana, obrazložena), vid. Slobodan I. Panov, *Razvod braka: pravno-sociološki profil u Evropi i Srbiji, Identitetski preobražaj Srbije*, kolektivna monografija, ured. R. Vasić, B. Čučković, Beograd 2018, 174 i dalje.

vremena trajanja. Uspostavljena bračna zajednica, u svojoj supstancijalnosti, znači i efemeran trenutak koji ne mora da ima očekivani/podrazumevani intenzitet sadržaja i vremena trajanja koji sadrži termin, ne ostvarenja, nego ostvarivanja zajednice života supružnika.

Osim ove suptilnosti, možemo da konstatujemo kod stilizacije ove norme još jednu specifičnost. U čitavom zakonskom tekstu se koristi sintagma *zajednica života* bračnih supružnika. Na primer, kod definicije cilja braka (čl. 17 PZ CG); kod sankcije usled nekog drugog cilja braka (čl. 51)... Kod analizirane norme o prestanku braka smrću bigamiste, zakonodavac nalaže da je nešto preduzeto da se uspostavi *bračna zajednica*. Ima li razlike u značenju sintagme zajednica života i sintagme bračna zajednica. Nesporno je da je ovo vrlo zanimljivo i delikatno pravno-leksičko-semantičko pitanje. Uz pomenuti greh površnosti, možemo da kandidujemo sledeći pokušaj objašnjenja. Zajednica života supružnika²⁰ znači nedeklarativni, delatni, ne pravno-formalni, ostvareni egzistencijalni, na osnovu pravnog okvira, sadržaj braka. Bračna zajednica, intenzitetom i paletom značenja, je siromašniji, uži pojam i ako se ne može svesti isključivo, može se u solidnoj meri svesti na manifestacioni, ako ne deklarativni, onda ne i intenzivan supstancijalni okvir kao kod prethodnog termina. Tako da možemo da konstatujemo da i ovo (ne)slučajno razlikovanje upotrebljenih sintagmi svedoči o nameri zakonopisca da, malo ili više, favorizuje²¹ pravnu poziciju ranijeg supružnika umrlog bigamiste.

²⁰ Privid samorazumljivosti/lakorazumljivosti ovog pojma nestaje usled dilema o kvantitativnom, kvalitativnom faktoru i njegovoj bračnoj dijalektici. Kompleksnost povećava činjenica o, nekada, dovoljnosti singulara objektivnog elementa i nedovoljnosti plurala objektivnog elementa, o korisnosti objektivnog, a presudnosti subjektivnog elementa, vid. Slobodan I. Panov, Razvod braka: pravno-sociološki profil u Evropi i Srbiji, Identitetski preobražaj Srbije — prilozi projektu 2017 — kolektivna monografija, ured. R. Vasić, B. Čučković, Beograd 2018, 172–175.

²¹ Ne samo privid favorizovanja, može da se zapazi i kod stilizacija korišćenih kod instituta zajedničke imovine bračnih supružnika. U članu 288 PZ CG se koristi sintagma manjeg ili umanjenog supstancijalnog intenziteta: *Zajedničku imovinu čini imovina stečena radom bračnika tokom trajanja bračne zajednice...* Možemo primetiti da je zakonom dvostruko umanjen entuzijazam suda u istraživanju istinitog i potpunog činjeničnog stanja:

1. dovoljnošću da se kao element pojma zajedničke imovine bračnih supružnika utvrdi trajanje bračne zajednice, a ne zajednice života (naglašena je spoljašnost, ne unutarnji sadržaj pojma);

2. odsustvo sporazuma o deobi zajedničke imovine, prema čl. 294 PZ CG, znači da se zajednička imovina deli na jednake delove. Deoba prema doprinosu supružnika u sticanju te imovine je moguća samo kada se kumulativno ispune dva uslova: da je udeo jednog od bračnika očigledno i značajno veći. Lako i tačno se konstatuje da su oba termina/uslova za deobu prema radu, prema rezultatima rada vrlo akvarelni i nesporno teško konsensualno jasnog/preciznog/nespornog značenja. Očiglednost, svakako, ne asocira na obavezu sudskog entuzijazma u saznavanju istine o doprinosu.

Prema čl. 180 PZ Srbije, nema ovih uslova za primenu kriterijuma deobe prema veličini doprinosa pojedinog bračnika u sticanju zajedničke imovine.

PZ Srbije disciplinovano, bez izuzetka koristi termin zajednica života (kod definicije cilja braka u čl. 16; kod sankcije ako ovaj cilj ne postoji u konkretnom braku — čl. 32; kod prestanka braka razvodom na osnovu tužbe bračnika — čl. 41; kod pojma zajedničke imovine — čl. 171).

Nastavljamo sa poređenjem zakonskih regula o drugim bračnim smetnjama.

2.2.2. *Nesposobnost za rasuđivanje* je razlog apsolutne ništavosti braka. U čl. 18 i 34 PZ Srbije ova nesposobnost je bez atributa, bez specifikacije stila nerazumnosti, dok u čl. 146, u kome se „matično“ (što bi rekao univerzitetski argo, sleng, žargon) određuje tema potpune poslovne nesposobnosti — koristi sintagma nesposobnosti za normalno rasuđivanje. PZS u čl. 146 i 147 određuje da lice koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti ima pravni kapacitet mlađeg maloletnika (do 14 godina života, prema čl. 64), dok lice koje je delimično lišeno poslovne sposobnosti ima poslovnu sposobnost jednaku kao stariji maloletnik (preko 14 godina života). U čl. 147 in fine se kaže da sudskom odlukom može da se odredi koje pravne poslove može stariji maloletnik da preduzme samostalno. Lice koje je delimično poslovno sposobno *nije nesposobno za rasuđivanje, već* neposredno svojim postupkom/postupcima ugrožava svoja i tuđa prava i interese. Lice koje je potpuno poslovno nesposobno nije u stanju, zbog nesposobnosti za rasuđivanje, da se stara o sebi i da zaštiti svoja prava i interese. Dok lice koje je potpuno poslovno nesposobno nema bračni kapacitet, za lice delimične poslovne nesposobnosti se može reći da ima (vrlo) uslovni bračni kapacitet (ako konkretni razlog „mentalno-kognitivne nesavršenosti“ ne remeti ostvarenje cilja braka i prava i dužnosti u odgovarajućem standardu. Naravno da će biti vrlo zanimljiva konkretizacija i kvalifikacija, sa ovog aspekta, činjeničnog stanja in concreto).

Zanimljivo je da ova bračna smetnja/uzrok nevažnosti braka može da ima tri različite pravne posledice. Različito pravno finale povodom nesposobnosti za rasuđivanje zavisi od vremenske definicije: trenutka nastanka i trenutka prestanka.

Konkretno:

— ako nesposobnost za rasuđivanje postoji u trenutku zaključenja braka²² i ne prestane/traje tokom braka, onda je to razlog apsolutne ništavosti braka;

²² Vrlo je zanimljivo, teoretski i praktično, utvrditi koji je to trenutak zaključenja braka, koji je to pravni nano trenutak/sekund kada je brak perfektuiran u svom nastanku. Odgovor je važan i kod ovog instituta, ali i kod drugih (na primer, kod definicije zajedničke imovine bračnika, jer trenutak zaključenja braka, i logički i pravno, može da se smatra pretpostavljenim početkom bračne zajednice koja radom konstituiše zajedničku bračnu imovinu; kod trenutka sticanja svojstva zakonskog i nužnog naslednika, kod drugih prava na osnovu statusa supružnika prema Zakonu o obligacionim odnosima...).

U pravnoj književnosti, (vid. Marko Mladenović, Porodično pravo-knjiga I, Beograd 1981, 332 i dalje), se kao trenutak nastanka braka kandiduju tri sekunda:

— ako nesposobnost za rasuđivanje postoji u trenutku zaključenja braka i tokom braka prestane, onda je pravna sankcija blaža: brak je relativno ništav²³ ;

— ako je nesposobnost za rasuđivanje nastala nakon „sklapanja“ braka, onda to može da bude okolnost/faktor/činjenica koja je dovela do ozbiljne i trajne poremećenosti bračnih odnosa ili nemogućnost ostvarivanja²⁴ svrhe braka, što je osnov za podnošenje tužbe za razvod braka.²⁵

2.2.3. *Srodstvo kao bračna smetnja.* Krvno srodstvo u oba zakona je u istom intenzitetu definisano kao bračna smetnja koja uzrokuje apsolutnu ništavost. Tazbinsko srodstvo, takođe, u oba zakona je identično definisano kao bračna smetnja. Kod tazbinskog srodstva primećujemo dve razlike zakona Srbije i Crne Gore. Obe te razlike obavezuju na konstataciju kvalitetnijeg teksta u PZCG. Tehnika navođenja krvnog srodstva kao bračne smetnje je, prema čl. 19 PZS, spisak konkretnih srodnika koji ne mogu da zaključe brak. Istu tehniku ima i čl. 21 PZCG. Kod tazbinskog srodstva kao bračne smetnje, PZS u čl. 21 koristi nepotrebno dvojnu tehniku, lošu „stereo stilizaciju“: stilizaciju iz porodično-pravne teorije o linijama i stepenima, a potom, u folklornom maniru/žargonu, konkretizuje ovu liniju i stepen navođenjem tazbinskih srodnika koji ne mogu međusobno da zaključe brak. PZ CG u čl. 23 ima disciplinovanu, doslednu stilizaciju, pa se, kao i kod krvnog srodstva, tako i kod tazbinskog srodstva, folklornim žargonom navode lica koja zbog tazbinskog srodstva ne mogu međusobno da zaključe brak.

Druga favorizujuća činjenica za PZ CG jeste u vrlo korisnoj izričitosti, preciznosti. Naime, u čl. 23 PZ CG (isto i čl. 48 st. 1 ZBPOS) se kaže da označeni tazbinski srodnici ne mogu da zaključe brak i kada je prestao brak na osnovu koga su oni postali tazbinski srodnici.

trenutak saglasnosti afirmativnih volja supružnika za zaključenje braka; trenutak proglašenja da je brak zaključen i trenutak upisa braka u matičnu knjigu (rođenih i) venčanih. Član 301 st. 4 PZS daje jasan osnov za odgovor da je trenutak saglasnosti afirmativnih volja bračnika — trenutak kada je brak nastao, kada je zaključen. Isti zaključak postoji i prema čl. 36 i 37 PZ CG.

U ruskom pravu, registracija braka se smatra kulminacionom tačkom forme braka u kome država ostvaruje zaštitu porodice, materinstva, deteta, vid. Александра Матвеевна Нечаева, Семейное право, Российская академия наук, Москва 2010, 52.

²³ Vid. čl. 48 PZ CG čl. 34 PZS. Prema čl. 52 PZCG i čl. 217 PZS naknadno stečena sposobnost za rasuđivanje jeste osnov „eks-nesposobnog“ da podnese tužbu za poništenje braka u roku od jedne godine od *faktičkog ili pravnog* ozdravljenja: od sticanja sposobnosti za rasuđivanje, odnosno od pravnosnažnosti sudske odluke o vraćanju poslovne sposobnosti.

²⁴ PZS osnov za razvod definiše trajnim glagolom — ostvarivanje zajednice života supružnika, dok čl. 56 PZ CG koristi svršeni glagol, trenutnog dejstva — ostvarenje svrhe braka. Ostvarivanje i ostvarenje podrazumeva različiti i vremenski okvir, intenzitet „miroljubive bračne koegzistencije“ i različitu kondiciju supružnika i još dosta toga. PZ CG pokazuje terminološku nedoslednost jer u čl. 17 definiše da je cilj braka *ostvarivanje* zajednice života.

²⁵ Vid. čl. 41 PZS i čl. 56 PZCG.

Pojednostavljeno: *jednom tašta — uvek tašta*.²⁶ Iako se ovakva trajna, doživotna statusna hipoteka tazbinskog srodstva smatra opštim mestom u porodičnopravnoj književnosti, ovakva izričita zakonska formulacija je vrlo korisna za pravnu sigurnost, za umanjene akvalnosti nekih pravnih instituta. Što bi rekao jedan profesor: *bolje se podrazumeva kad se izričito kaže*.

Treću specifičnost PZ CG ne bi mogli da ocenimo favorizujućom. Naime, PZ CG dispencijaciju od ove smetnje odlukom suda uslovljava postojanjem prethodno pribavljenog mišljenja organa starateljstva. Smatramo da činjenice o uslovu za dispencijaciju koji opravdavaju izuzetak, sud može vrlo lagodno i lagano da istraži/utvrdi i bez uslovljavanja prethodnim mišljenjem organa starateljstva. Ne primećujemo na ovu temu opravdanje za dominaciju pozicije organa starateljstva u odnosu na sud.

2.2.4. *Maloletstvo*²⁷ kao bračna smetnja. Punoletstvo, navršenih 18 godina života, jeste minimalni uzrast bračnika.²⁸ Ovo pravno-civilizacijsko pravilo ima dve specifičnosti. Zakon dozvoljava da brak zaključi i lice sa navršenih 16²⁹ godina života, ako to sud dozvoli. U pravu Srbije, sud može, ako postoje opravdani razlozi, da dozvoli zaključenje braka licu sa 16 godina života, ako je to lice dostiglo telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku. Jednostavna formulacija imaće vrlo zanimljivu/kontroverznu/bezobalnu interpretaciju u sudskoj praksi ili teoriji. Ako se može evidentirati korpus bračnih prava i dužnosti, vrlo je zanimljivo konkretizovati postojanje telesne i duševne forme/kondicije/potencijala za vršenje prava i dužnosti. Koji elementi i u kom intenzitetu u fizičko-duševnom profilu kandidata su relevantni za brak, kako se određuje njihova interferencija, kako se rangiraju i kako se kvantifikuju, da li je moguća kompenzacija jednog elementa profila drugim...³⁰ Uzgred, stopa razvoda u svetu i kod nas³¹ svakako opravdava sumnju u postojanje ovih „bračnih performansi“ i kod lica koja su davno bila maloletna. Posebno zanimljivim smatramo obrazloženje suda, istinsko a ne uobičajeno formalizovano i bolesno površno i u netaalentovanoj

²⁶ Ovu našu formulaciju sa predavanja, studenti na ispitu vozdižu u narodno autorstvo, prepisujući ne baš veliku misao u autorstvo narodnom umu. Što bi Njegoš rekao: što je čije daju svjema.

²⁷ O maloletničkim brakovima, vid. M. Janjić Komar, R. Korać, Z. Ponjavić, Porodično pravo, Beograd 1999, 97.

²⁸ Čl. 24 i 13 PZCG, odnosno 23 i 11 PZS.

²⁹ U engleskom pravu, capacity to marry ima lice koje je navršilo 18 godina života. Lice koje ima 16 godina života može da zaključi brak uz saglasnost roditelja ili lica sa roditeljskim ovlašćenjima, vid. Carolyn Hamilton and Kate Standley, Family Law in England and Wales, u knjizi Family Law in Europe, edited by Carolyn Hamilton and Kate Standley, London, Dublin, Edinburgh, 1995, 68.

³⁰ Smatramo da bi ova tema bila šampionska za radosno istraživanje spoznaje zakonskog pojma/uslova i primene u sudskoj praksi.

³¹ Slobodan I. Panov, Razvod braka: pravno-sociološki profil u Evropi i Srbiji, Identitetski preobražaj Srbije — prilozi projektu 2017 — kolektivna monografija, ured. R. Vasić, B. Čučković, Beograd 2018, 162 i dalje.

repeticiji (tzv. mustra sudskih odluka), da u jednom slučaju postoji opravdan razlog da se dozvoli zaključenje ovog braka, a da u drugom slučaju te opravdanosti nema. Dakle, poređenje „pobedonosnog“ psiho-fizičkog portreta u odnosu na nepobedonosni/gubitnički portret koji sprečava davanje ovakve dozvole suda.

Iako u svojoj supstancijalnosti ovaj način emancipacije ima snažnu notu numinozuma (neiskazive misterije, dvojnosti nelakog saznavanja i nelakog iskazivanja saznatog), on je manje kompleksan u poređenju sa drugim načinom emancipacije, tj. sticanja potpune poslovne sposobnosti na osnovu dozvole licu sa navršenih 16 godina života koje je postalo roditelj a dostiglo je telesnu i društvenu zrelost da se samostalno *stara o sebi* — o sopstvenoj ličnosti, pravima i interesima.³² Konstatujemo nekoliko zanimljivosti. Kod ovog načina emancipacije, ne na osnovu braka, već postignutog roditeljstva, zakon ne traži uslov opravdanosti. Dakle, dok je postojanje opravdanosti dobijanja dozvole suda notirano kod emancipacije kroz zaključenje braka uzrastom i profilom specifikovanog maloletnika, taj uslov opravdanosti kod emancipacije na osnovu roditeljstva zakon ne predviđa. Šta je razlog za ovaj „detalj“? U svojoj suštini, bračna namera maloletnika nema atribuciju perfektuirane činjenice, neotklonjive okolnosti, okolnosti koja se može izbeći ili odložiti, dok ta panorama atributa postoji kod emancipacije na osnovu roditeljstva. Konstatujemo još jedan teško shvatljiv „pravni detalj“. Dok je supstancijalni, razumljiv uslov za emancipaciju brakom sveukupni psiho-fizički kapacitet za vršenje prava i dužnosti u braku, uslov za emancipaciju roditeljstvom je „talenat/potencijal/predikcija“ brige o sebi, tačnije o radosnijoj komponenti sebe, o pravima i interesima, a ne i o svojim obavezama (recimo, etička i socijalna svest o važnosti ispunjenja svojih dužnosti, etički nužna distanca prema egocentrizmu, znanje i praktikovanje tog znanja o ljubavi kao radosnoj žrtvi i o valjanom roditeljstvu kao bezpauznoj vrlini). Bilo bi zanimljivo saznati koji razlog opravdava Prudon-Marksov duel filozofije bede vs. bede filozofije da je suština roditeljstva talenat/volja da se brine o sebi. Roditeljstvo podrazumeva samoodgovornost, shvatanje važnosti brige o sebi, svom zdravlju, socijalnom, finansijskom, obrazovnom kapacitetu. Ali je to pretpostavka za plasman tih vrlina prilikom brige o bebi, detetu, srodniku...Briga o sebi postoji, u arhitekturi nagona, kod svakog bića, a suština roditeljstva jeste radosna/celomudrena dužnost brige o detetu.

Konstatujemo još jednu *stilsku* grešku kod oba zakona. Oba zakona predviđaju da sud može *naknadno*³³ da dozvoli zaključenje braka specifikovanom maloletniku. Ovaj manir naknadnog dobijanja dozvole, pravno-politički, posebno pravno-vaspitanje znači nesankcionisanje lica koje, svesno ili ne, ne primenjuje zakonom definisanu

³² Vid. čl. 11 PZS.

³³ Naknadno odobrenje, nesankcionisanje neprimene zakona postoji i kod tazbinskog srodstva — vid. 48 in fine PZ CG; čl. 35 in fine PZS.

proceduru zaključenja braka. Suština funkcije prava je minimalna etičnost i razlikovanje ponašanja koje je po pravnoj normi od ponašanja *contra legem*. Zakon ne može na isti način da tretira lice koje traži dozvolu suda i lice koje bagateliše tu svoju dužnost (vaspitna mera za lice ravnodušno prema zakonskoj proceduri može da bude, na primer, finansijska — plaćanje administrativne takse/kazne kao minimalne sankcije kada se bagateliše norma ili kada je obavezano lice u stanju doložne *docnje*).

Još jedno preciziranje čini se korisnim. Logika „bračne“ emancipacije jeste da je trenutak sticanja potpune poslovne sposobnosti trenutak zaključenja braka na osnovu dobijene dozvole suda. Samo dobijanje/postojanje dozvole suda ne dovodi automatski do emancipacije. Ostvarenje smisla ove ustanove postiže se tek trenutkom zaključenja braka na osnovu dozvole suda. Smisao bračne emancipacije je ostvarenje dostojanstva maloletnog bračnika. Bez potpune poslovne sposobnosti, bez potpune pravne slobode/autonomije zaključenja pravnih poslova, maloletni bračnik bi morao da traži dozvolu/saglasnost roditelja sledstveno čl 64 st. 2 PZ S. Ovakav opšti pravni princip ne doprinosi respektu maloletnog bračnika, posmatrano i sa pozicije bračnika, njegovog bračnog supružnika i drugih lica u njegovom *societasu*. Smisao emancipacije je pravna/životna pretpostavka/dimenzija dostojanstva ličnosti maloletnog bračnog namernika.³⁴ PZ CG (čl. 13 st. 2) i PZ S (čl. 11 st. 2) jasno kaže da se emancipacija ostvaruje u trenutku sklapanja/zaključenja braka na osnovu pravnosnažnosti dobijene dozvole suda. Jasno je, ali nije suviše konstatovati, da dozvola maloletniku da zaključi brak nema dejstvo *erga omnes*, nego *inter partes* (u specifičnom smislu³⁵). Odredbe Zakona o vanparničnom postupku Crne Gore (čl. 81 i 82 st. 2)³⁶ to jasno potvrđuju. I smisao ovog načina emancipacije govori da posedovanje adekvatnog/traženog psiho-fizičkog profila maloletnog bračnog

³⁴ Vid. Slobodan I. Panov, *Porodično pravo*, deseto izdanje, Beograd 2019, 101. Solidna, prihvatljiva terminologija za ova lica daje se u hrvatskoj literaturi, gde su nazivi za ženu i muškarca koji žele da zaključe brak *nevesta i ženik*, vid. Mira Alinčić, Ana Bakarić Abramović, Dubravka Hrabar, Dijana Jakovac Lazić, Aleksandra Korać, *Obiteljsko pravo*, Zagreb 2001, 47.

³⁵ Smisao sudske odluke kod bračne emancipacije je usmerena *pro futuro*, *ex nunc*, dok emancipacija na osnovu roditeljstva je usmerena *ka ex tunc*, na *perfektui-ranoj*, *nastaloj* okolnosti.

³⁶ Nekada blagonaravije bračnika maloletnog namernika da zaključi brak može da ukrepi, osnaži plemeniti bračni potencijal maloletnika, a nekada *Ksantip* ili *Ksantipa* može da ga umanja ili poništi. Član 81 ZVP CG kaže: Predlog mora da sadrži lične podatke o *licima koja žele da zaključe brak*, činjenice na kojima se zasniva i dokaze o tim činjenicama...Član 82 ZVP CG kaže: Kad je predlog podnijelo maloljetno lice, sud će na pogodan način ispitati sve okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje da li postoji slobodna volja i želja maloljetnika da zaključi brak, kao i da li je maloljetno lice dostiglo tjelesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku. Sud će pribaviti mišljenje zdravstvene ustanove, ostvariće odgovarajuću saradnju sa organom starateljstva, saslušaće podnosioca predloga, njegove roditelje ili staraoca, *lice sa kojim maloljetnik namjerava da zaključi brak...*

namernika mora da se tumači i sa aspekta same ličnosti tog lica a, ne ali, i sa aspekta dijadnog bračnog odnosa (uz potpunu referentnost intersubjektivne očekivane harmonije u braku).

2.2.5. *Mane volje kao bračna smetnja*. PZ CG u čl. 3 (slično i čl. 3 st. 2 PZS) određuje da se brak zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene...Sloboda podrazumeva/pretpostavlja istinu, što daje osnov za zaključak da ta volja za brakom ne sme da bude neslobodna-pod prinudom³⁷ i da treba da bude zasnovana na istini — bez prevare ili zablude. PZ CG u čl. 50 ima isto rešenje o vrstama zabluda kao i PZS. Razlike, ipak, postoje: PZCG nema naziv za zablude o fizičkoj i građanskoj ličnosti (sadržaj pojma je identičan rešenju PZS) i PZ CG pogrešno koristi plural govoreći o zabludi o bitnim osobinama ličnosti. PZS smislenije koristi singular, jer je dovoljna zabluda o jednoj referentnoj osobini bračnika da bi se taj brak poništio iz razloga relativne ništavosti. U odnosu na ZBPOS (čl. 77 in fine), i PZS i PZCG ne navode examli causa okolnosti koje mogu da budu kvalifikovane kao bitna osobina drugog bračnika koje „odvraćaju“³⁸ od zaključenja braka sa takvom osobom. Korisna je ta tehnika ranijeg zakonotvorca o nelimitiranom egzemplaru koje mogu da budu svetionik, orijentir *Odiseju* u praksi da ne luta u okeanu faktografije.

Oba zakona imaju zajedničku „nesavršenost“ zakonske stilizacije, s tim da je jedan zakon manje loš. Konkretno, PZS u čl. 15 određuje da se brak...sklapa *davanjem izjava volja* pred matičarem. PZ CG u čl. 16 kaže da se brak sklapa *saglasnošću volja* žene i muškarca... Formulacija PZS je bogatija varijantama besmisla/pravnim i životnim netačnostima. Davanje izjava volja može da znači i da su te izjave nepodudarne (jedno lice kaže „DA“, a drugo lice „NE“) ili da su te izjave neafirmativno podudarne (oba lica kažu „NE“). U tom slučaju je ispunjen besmisleno formulisan zakonski uslov davanja izjava volja ali, naravno, da supstancijalno brak nije zaključen/nastao. Formulacija PZ CG dozvoljava negativnu, neafirmativnu saglasnost

³⁷ Za razliku od Građanskog prava gde dominira načelo autonomije volje, u crkvenoj dogmatici autonomija volje je slabašna, heteronomija je demonska, a teonomija je spasonosna, *Veliki je onaj čovek koji se pobožno odriče svoje imovine, a svetao je onaj ko se odriče svoje volje*. Prinuda, tj. zloba je demonska znanost, veli Sveti Jovan Lestvičnik, Lestvica, Hilandar, Sveta Gora Atonska, 2003, 115, 133, 135.

³⁸ Kako kaže čl. 50 st. 2 PZ CG, u Crnoj Gori se traži i da je ova zabluda o bitnoj osobini uzrokovala ozbiljnu i trajnu poremećenost bračnih odnosa. Ovakvim dodatnim uslovom nalaže se sledeće preciziranje: ozbiljna i trajna poremećenost bračnih odnosa...je uslov tužbe za razvod braka. Ova zajednička sintagma „gradusne i vremenske poremećenosti bračnih odnosa“ zahteva distanciranje poništenja braka od razvoda braka. Objašnjenje je u vremenskoj dimenziji: ako referentna bitna osobina postoji u trenutku zaključenja braka — tada je to pravna sfera rušljivosti braka, a kada referentna bitna osobina nastane nakon zaključenja braka — tada je to sfera razvoda braka. Ujedinjujuća/zajednička osobina jeste nekogentnost/dispozitivnost ponašanja bračnika da li želi da bude aktivno legitimisan kod rušljivosti braka ili kod podnošenja tužbe za razvod braka.

volja lica. Suština braka jeste postizanje saglasnosti afirmativnih volja, volja da se zaključi brak.

2.2.6. *Starateljstvo kao bračna smetnja*. Za razliku od ZBPOS gde je starateljstvo bračna zabrana³⁹, čl. 22 PZS kao bračnu smetnju navodi i starateljstvo. Brak nije moguć/apolutno je ništav između staraoca i štićenika. Logika ovog rešenja je zakonska nemogućnost da status starateljstva, pozicija staraoca i štićenika, sa određenim/minimalnim elementom simiarnosti roditeljstvu, doživi tranziciju u bračni status, u pravni kapacitet bračnika.

Opšte odredbe o starateljstvu daju i posebne razloge neharmoničnosti statusa bračnika i staraoca. Recimo, odredba (čl. 189 st. 2 PZCG; čl. 126 st. 2 PZS) da se za staraoca prvenstveno postavlja supružnik ili srodnik (ako je srodstvo pravno relevantno) govori o nespojivosti ove dve funkcije/statusa.

Posebni vidovi starateljstva daju i posebna obrazloženja postojanju ove bračne smetnje. Recimo, starateljstvo o maloletnom štićeniku, detetu bez roditeljskog staranja ukazuje na maloletstvo kao bračnu smetnju, dok starateljstvo o punoletnom štićeniku (čl. 124 PZS) ukazuje na poslovnu nesposobnost koja sprečava zaključenje braka. Kod tzv. starateljstva za posebne slučajeve (čl. 132) samorazumljivost starateljstva kao bračne smetnje nema tako jako dejstvo (npr. kod starateljstva nepoznatom vlasniku ili licu nepoznatog boravišta) ili nema nikakvog dejstva (kod lica stranog državljanstva). Pravno *manijehjstvo* statusa bračnika i statusa staraoca, nespojivost ovih statusa, razumljivo je i sa aspekta smisla postojanja staraoca, odnosno njegovog cilja delanja: staralac ima obavezu da se stara o ličnosti štićenika (recimo, staralac mora da čuva, podiže, vaspitava maloletnog štićenika — što nije potrebno/prikladno u bračnoj relaciji) ili da se stara o zastupanju štićenika „jednako kao što roditelj zastupa dete“.⁴⁰

Konstatujemo jednu zanimljivost. Moguće je da lica koja su u relaciji starateljstva, ipak, ostvare svoj „lirski naum“ i zaključe brak. Lica koja su u ovoj relaciji mogu u dogovoru da ishoduju prestanak starateljstva koristeći čl. 133 st. 1 PZS i čl. 215 PZCG: odmah se razrešava dužnosti staraoca lice koje loše obavlja svoju dužnost (zloupotrebljava, zanemaruje ili ne vrši svoju dužnost). Dakle, rđavošću, neplemenitošću do (bračnih) prava. Može i na primereniji način: ako staralac zatraži da bude razrešen dužnosti.⁴¹

³⁹ O mogućnostima imovinskih zloupotreba staraoca, vid. Marko Mladenović, Slobodan Panov, *Porodično pravo*, Beograd 2003, 146.

⁴⁰ Tako veli čl. 137 st. 3 PZS.

⁴¹ Prema čl. 215 PZ CG, rok za odluku centra za socijalni rad je tri meseca od datuma podnošenja ovog zahteva, a prema čl. 133 st. 3 PZS rok je 60 dana.

Literatura

1. Alinčić, M. *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Zagreb 2001.
2. Antić, O., *Nasledno pravo*, dvanaesto izdanje, Beograd, 2014.
3. Antić, O., *Obligaciono pravo*, Beograd, 2008.
4. Bromley, P. M., *Family Law*, London 1971.
5. Hale, B. *et al.*, *The Family, Law & Society, cases & materials*, Oxford New York 2009.
6. Hamilton, C. and Standley, K., *Family Law in England and Wales*, in: *Family Law in Europe*, edited by C. Hamilton and K. Standley, London, Dublin, Edinburgh, 1995.
7. Janjić Komar, M., Korać, R., Ponjavić, Z., *Porodično pravo*, Beograd 1999.
8. Mladenović, M., *Porodično pravo — knjiga I*, Beograd 1981.
9. Mladenović, M., Panov, S., *Porodično pravo*, Beograd 2003.
10. Муратова, С. А., *Семейное право*, Москва, 2009.
11. Нечаева, А. М., *Семейное право*, Российская академия наук, Москва 2010.
12. Panov I. S., *Porodično pravo*, deseto izdanje, Beograd 2019.
13. Panov I. S., *Razvod braka: pravno-sociološki profil u Evropi i Srbiji, Identitetski preobražaj Srbije, kolektivna monografija*, ured. R. Vasić, B. Čučković, Beograd 2018.
14. Panov, I. S., *Duhovni i svetovni brak u Srbiji*, Beograd 2013.
15. Stanković, O., *Miodrag Orlić, Stvarno pravo*, Beograd 1982,
16. Sveti Jovan Lestvičnik, *Lestvica, Hilandar, Sveta Gora Atonska*, 2003.
17. Sveti vladika Nikolaj, *Kasijana-nauka o hrišćanskom poimanju ljubavi*, Kragujevac, 2001,
18. Zupančič, K., *et al.*, *Reforma družinskoga prava*, Ljubljana 2005.

Slobodan Panov, PhD

FAMILY LAWS OF MONTENEGRO AND SERBIA: DRAWING COMPARATIVE ANALYSIS

In this paper, the author makes a comparative analysis of the Family Law of Montenegro and the Family Law of Serbia. The first part of this complex comparison analyzes the similarities and differences in the sphere of marriage, ie. in the sphere of conditions for the legal perfection of marriage.

Key words: Montenegro, Serbia: Family Law, Comparison, Marriage